

ΣΤΥΛΙΑΝΟΣ ΑΛΕΞΙΟΥ

ΚΡΗΤΗ ΚΑΙ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗ

Τὸ λεγόμενο «φαινόμενο τῆς παγκοσμιοποίησης» (*Globalisation*) ἔχει ἀσφαλῶς τὶς καλές του πλευρές: βοηθεῖ στὴν ἐπαφή καὶ κατανόηση μεταξὺ λαῶν, οἱ ὅποιοι παλαιότερα, στοὺς αἰῶνες τοῦ ἐθνικισμοῦ καὶ τῆς ἀποικιοκρατίας, χωρίζονταν μὲ ἀγεφύρωτα μίσση. Ὑπάρχουν ὅμως, ὅπως ἦταν φυσικό, καὶ ἀρνητικὲς ἐπιπτώσεις τῆς παγκοσμιοποίησης.

Τὸ κυριότερο εἶναι αὐτὸ ποὺ περιέργως εἶχαν προφητικὰ διαίσθανθεῖ ὁ Marx καὶ ὁ Engels στὸ περίφημο *Κομμουνιστικὸ Μανιφέστο* (τοῦ 1872). Εἶναι ἴσως τὸ μόνο σημεῖο τοῦ *Μανιφέστου* ποὺ ἐξακολουθεῖ νὰ ἰσχύει. Γράφουν ὅτι μὲ τὴν ἐπικράτηση τῆς «παγκόσμιας ἀγορᾶς, ἀπὸ τὶς πολλὲς ἐθνικὲς καὶ τοπικὲς λογοτεχνίες σχηματίζεται μιὰ λογοτεχνία παγκόσμια».* Μεγάλες ἐθνικὲς λογοτεχνίες ὅπως ἦταν ἡ Ἰταλικὴ τοῦ 1300, ἡ Ἀγγλικὴ τῆς ἐποχῆς Σαίξπηρ, ἡ Γαλλικὴ καὶ Ρωσικὴ τοῦ 19^{ου} καὶ 20^{ου} αἰῶνα, ποὺ ἐμπνέονταν ἀπὸ τὴ ζωὴ τῶν ἀντίστοιχων λαῶν (π.χ. στὸ ἔργο τῶν Τσέχωφ καὶ Proust), δὲν ὑπάρχουν σήμερα. Κυκλοφοροῦν ὄγκοι πεζογραφίας ποὺ ἀναπαράγουν τὶς ἴδιες περίπου τεχνητὲς ἐπινοήσεις πλοκῆς. Ἀλλὰ καὶ ἡ καθημερινὴ ζωὴ εἶναι ὁμοίμορφα τυποποιημένη σὲ ὅλο τὸν κόσμο: ὅμοιες πολυκατοικίες καὶ αὐτοκίνητα, τὸ ἴδιο ντύσιμο, τὰ ἴδια ἔθιμα, τὰ ἴδια τραγούδια, ὅμοιες τηλεορά-

* Μάρξ-Ἐνγκελς, *Τὸ κομμουνιστικὸ μανιφέστο*, «Ἐπίκαιρες Ἐκδόσεις», Ἀθήνα 1975, σ. 24.

σεις, παγκόσμια γλώσσα τὰ ἀγγλικά. Μόνη ἐξαίρεση, θρησκευτικές τοποθετήσεις πού δημιουργοῦν φανατισμούς.

Στὴν Κρήτη ἡ ἐξέλιξη πρὸς τὴν παγκοσμιοποίηση παρατηρεῖται μόνο στὶς τελευταῖες δεκαετίες. Ἀκόμη καὶ στὴ δεκαετία τοῦ 1950 συναντοῦσε κανεὶς στοὺς ἀπλοὺς ἀνθρώπους τῆς Κρήτης μιὰν ἰδιομορφία, ἀκόμη καὶ δείγματα κάποιας τοπικῆς «φιλοσοφίας». Στὸν μικρὸ παραλιακὸ οἰκισμὸ Λέντα, τῆς νότιας Κρήτης, τὴν ἀρχαία Λεβήνα, ἕνας ἄνθρωπος ἑβδομήντα ἐτῶν περίπου, μοῦ εἶπε τὸ ἀκόλουθο λαϊκὸ τετράστιχο πού δίνει ἐπιγραμματικὰ μιὰν ἐνιαία σύλληψη τοῦ φυσικοῦ κόσμου καὶ τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς:

Δυὸ καλὰ στεκούμενα,
δυὸ συμπορπατούμενα,
δυὸ πού δὲν ταιριάζουνε,
δυὸ πού συνεμοιάζουνε.

Εἶναι ἡ Γῆ καὶ ὁ Οὐρανός, ὁ Ἥλιος καὶ τὸ Φεγγάρι, τὸ Νερὸ καὶ ἡ Φωτιά, ὁ Ὑπνος καὶ ὁ Θάνατος.

Ἐπίσης στὸν Λέντα, στὴ διάρκεια ἀνασκαφῆς τῶν μεγάλων πρωτομινωικῶν θολωτῶν τάφων στὰ 1958-59, ἕνα ἀπομεσήμερο τοῦ Ἰουνίου, περπατώντας ἀνάμεσα στὰ λίγα σπίτια τῆς παραλίας καὶ τὴ βρύση μὲ τὴν πέτρινη πρόσοψη, πρόσεξα μιὰν ἡλικιωμένη γυναίκα πού μονολογοῦσε μέσα σ' ἕνα μικρὸ περβόλι, πλάι στὸν δρόμο. Σταμάτησα γιὰ ν' ἀκούσω. Ἴσως μὲ εἶδε, ἀλλὰ δὲν ἔδωσε σημασία καὶ ἐξακολούθησε νὰ μονολογεῖ. Διηγόταν κάποιο θαῦμα τοῦ Ἁγίου Ἰωάννη τοῦ Χρυσοστόμου. Κάποτε τὸν ρώτησαν, ἔλεγε ἡ γυναίκα, τί εἶναι μιὰ ἁμαρτία πού τὴ σκέπτεται κάποιος, ἀλλὰ δὲν τὴν πραγματοποιεῖ. Ὁ Ἅγιος χτύπησε τὰ δυὸ χέρια του καὶ ἐμφανίστηκε ἕνα μεγάλο τραπέζι γεμάτο πιατέλες μὲ διάφορα φαγητά, φρούτα, κανάτες καὶ χρυσὰ ποτήρια μὲ ἐκλεκτὸ κρασί. Ἐξαχτύπησε τὰ χέρια καὶ τὸ τραπέζι ἐξαφανίστηκε!

— Αὐτὴ εἶναι ἡ ἁμαρτία πού δὲν ἐγίνε, εἶπε ὁ Ἅγιος.

Ποιὰ ἦταν ἄραγε ἡ πηγή τῆς ἀφήγησης; Πῶς τὴν ἔμαθε ἡ γυναίκα; Τὴν εἶχε διαβάσει ἡ ἴδια, τῆς διάβασαν ἕνα συναξάρι ἢ τὴν ἄκουσε ἀπὸ κάποιον ἱερέα; Ἄγνωστο.

Στὸ χωριὸ Ἁγία Βαρβάρα Ἡρακλείου, εἶχα ρωτήσῃ μιὰν ἄλλη γριά κρητικιά, χήρα:

— Τὸν ὁ
— Ἄντρ

ναρώτησα:

— Καὶ

— Τὸν

Πρόκειται

πεθαίνουν,

τὸν θάνατο

Στὸ χωριὸ

κάποτε τὴ

λέγεται μὲ

ἀγριολούλο

Στὸ ἴδιο

ἕνα μισοχρ

Τὴ ρώτησα

— Μόν

Καὶ μοῦ

— Μὲ

Τὰ παιδιὰ

τὴ μητέρα

στὴ Μικρὸ

ἄγνωστο.

Περίπο

καδάκη (1

εἶναι, στὴ

— Μιὰ

Ἦταν ἐντε

πλευρὰ τῆ

στίχους το

αἰνίγματα

νων. Ὁ ὄρ

σθημα.

Ἄς συγ

ἔκφραση μ

παιδεία εἶ

— Τον αγαπούσες τὸν ἄντρα σου;

— Ἄντρας μου ἦτανε, παιδί μου, ἀπάντησε ἡ γυναίκα. Τὴν ξαναρώτησα:

— Καὶ τώρα ποῖον ἀγαπᾶς;

— Τὸν Μιχάλη, τὸν Ἀρχάγγελο!

Πρόκειται γιὰ τὸν Ἀρχάγγελο Μιχαήλ ποὺ ὀδηγεῖ τὶς ψυχὲς ὅσων πεθαίνουν, στὸν Ἄλλο Κόσμο. Ἡ γυναίκα ἐννοοῦσε ὅτι περιμένει τὸν θάνατο.

Στὸ χωριὸ Κράσι Πεδιάδας (σήμερα Δήμου Χερσονήσου) ἄκουσα κάποτε τὴ λέξη θεοφύτευτη, γιὰ τὴ βλάστηση ποὺ ἐπιστημονικὰ λέγεται μὲ τὸν ψυχρὸ καὶ οὐδέτερο, ἐπιστημονικὸ ὄρο αὐτοφυῆς, ἀγριολούλουδα, θάμνοι, ἄγριες ἐλιές, πρίνοι, σκίνοι κτλ.

Στὸ ἴδιο χωριὸ στὴ δεκαετία τοῦ 1960, ἡ γριὰ Ἐλένη ζοῦσε σ' ἓνα μισοχαλασμένο σπίτι, κοντὰ στὸν περίφημο μεγάλο πλάτανο. Τὴ ρώτησα:

— Μόνη σου μένεις ἐδῶ;

Καὶ μοῦ ἀπάντησε:

— Μὲ τὸ Χριστὸ καὶ τὴν Παναγία!

Τὰ παιδιὰ στὸ ἴδιο χωριό, τὸ Κράσι, καὶ σὲ ἄλλα χωριά, ἔλεγαν τὴ μητέρα τους *Mã*, μὲ τὴν πανάρχαιη προσφώνηση τῆς θεᾶς Ρέας στὴ Μικρὰ Ἀσία. Τὸ ξενόφερτο (γαλλικὸ) μαμά ἦταν ἐντελῶς ἄγνωστο.

Περίπου τὴν ἴδια ἐποχὴ ρώτησα τὴν τροφὸ μου Καλλιόπη Ἀρακαδάκη (1890-1966), ποὺ ἦταν ἀπὸ τὴ Νεάπολη Μεραμπέλου, τί εἶναι, στὴν Ἐκκλησία, ἡ Μετάληψη. Μοῦ ἀπάντησε:

— Μιὰ ξαλάφρωση τοῦ σωμάτου.

Ἦταν ἐντελῶς ἀγράμματη. Ἄν καὶ ἐκκλησιαζόταν, ἡ δογματικὴ πλευρὰ τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας τῆς διέφευγε. Ἦξερε μόνο στίχους τοῦ Ἐρωτόκριτου, ἓνα-δυὸ παραμῦθια, λίγες παροιμίες καὶ αἰνίγματα. Ὡστόσο ἦταν φορέας ἑνὸς προφορικῶν πολιτισμοῦ αἰώνων. Ὁ ὄρισμός ποὺ ἔδινε στὴ θεία κοινωνία βασιζόταν στὸ συναίσθημα.

Ἄς συγκρίνει κανεὶς τὴν τότε σκέψη, συμπεριφορὰ καὶ γλωσσικὴ ἔκφραση μὲ τὰ σημερινὰ ξένα ρητὰ «ὁ χρόνος εἶναι χρῆμα», «ἡ παιδεία εἶναι ἐπένδυση», «διεκδικῆστε τὸν ὄργανό σας» κτλ. Μιὰ

άλλη, επίσης εισηγμένη (γαλλική) φράση: «οί καλοί λογαριασμοί κάνουν τους καλούς φίλους» δεν ίσχυε στην τότε φτωχή Κρήτη, αφού δεν υπήρχαν καθόλου «λογαριασμοί»!

Πράγματι, σε πολλές περιπτώσεις αντιλαμβανόταν κανείς, όχι μόνο στα χωριά αλλά και σε μικρές πόλεις της Κρήτης, μιάν έντιμότητα και μιὰ περίεργη αδιαφορία για τὸ κέρδος. Πῶς μπορεί κανείς νὰ φανταστεῖ σήμερα ἕναν ἔμπορο πὸν λέει στὸν ἄγνωστο πελάτη, γιὰ ἕνα ἀπὸ τὰ εἶδη πὸν πουλοῦσε:

— Μὴν τὸ πάρεις, εἶναι ἀκριβό!

Ἡ τὸν περιπεριοῦχο πὸν ἀπαντᾷ σ' ἕναν ἐπίσης ἄγνωστο πὸν ζήτησε μιάν ἐφημερίδα:

— Μὴν τὴν πάρεις, εἶναι χθεσινή!

Ἡ ψυχολογία τῆς παλιᾶς Κρήτης ἦταν δεμένη μὲ τὸ σπίτι, μὲ τὴν οἰκογένεια. Ἐνας γιατρός μου διηγήθηκε ὅτι εἶχαν κάποτε χάσει στὸ Βενιζέλειο Νοσοκομεῖο Ἡρακλείου ἕναν ἀπὸ τοὺς ἀσθενεῖς καὶ ἔψαχναν νὰ τὸν βροῦν. Ὑπέθεταν ὅτι θὰ εἶχε λιποθυμήσει ἢ ἴσως πεθάνει, σὲ κάποιο ἀπόμερο σημεῖο τοῦ κτιρίου. Ξαφνικά τὸν βλέπουν ὄρθιο στὴν εἴσοδο. Τὸν ρωτοῦν:

— Ποῦ ἦσουν καὶ σὲ ψάχναμε;

— Πῆγα στὸ σπίτι μου, γιατί δὲν αἰσθανόμουν καλά!

Χαρακτηριστικὴ περίπτωση ἀφέλειας, σὲ μιάν ἐποχὴ γενικῆς ἐξάρτησης ἀπὸ τὴν ἰατρική, τὶς κλινικὲς καὶ τὰ φάρμακα, ἀφέλεια ὅμως πὸν δείχνει ὅτι τὸ σπίτι ἦταν καταφύγιο καὶ παρηγοριά. Τὸ γεῦμα ὅλων τὴν ἴδια ὥρα, μεσημέρι, βράδυ, ἔδινε τὴν εὐκαιρία ἐπαφῆς καὶ συζήτησης ἀνάμεσα στὰ μέλη τῆς οἰκογένειας. Μ' αὐτὸ τὸν τρόπο μάθαιναν τὰ παιδιὰ νὰ μιλοῦν. Ἡ κουβέντα καὶ τὰ ἀστεῖα συνεχίζονταν καὶ μετὰ τὸ φαγητό, γύρω ἀπὸ τὸ τραπέζι. Δὲν σηκώνονταν νὰ φύγουν βιαστικά. Δὲν υπῆρχε ἡ διάσπαση τῆς τηλεόρασης καὶ τοῦ τηλεφώνου, σταθεροῦ καὶ κινητοῦ, οὔτε τοῦ αυτοκινήτου καὶ τῆς μοτοσυκλέτας, πὸν ὀδηγοῦν στὴ συνεχῆ καὶ συχνὰ ἄσκοπη μετακίνηση, κυρίως τῶν νέων. Πῶς νὰ συγκεντρωθοῦν, νὰ σκεφθοῦν, νὰ διαβάσουν;

Ἡ ψυχικὴ καλλιέργεια συνδεόταν στενὰ μὲ τὴν Ἐκκλησία. Αὐτὸ προστάτευε τὴ ζωὴ στὰ χωριά τὴν Κρήτης ἀπὸ βιασμούς, φόνους,

διαρρήξεις, κλοπές. Ἐπίσης ἀπὸ τὰ ναρκωτικά καὶ ἀπὸ τὰ λεγόμενα τὴν ἐποχὴ ἐκείνη «ἐγκλήματα τιμῆς». Ἐντονότατη καὶ σαφὴς ἦταν ἡ ἔννοια τῆς ἀμαρτίας. Ἀνύπαρκτες καὶ οἱ τιμεντένιες πολυκατοικίες ποὺ ἀπομόνωσαν τοὺς ἀνθρώπους καὶ κατάργησαν τὴν παλιὰ γειτονιά. Ὑπῆρχε ἐπαφὴ μὲ τὴ φύση. Ἀπὸ ὀλόκληρο τὸ Ἡράκλειο ἔβλεπες τὰ βουνὰ καὶ ἄκουγες τὸν ἤχο τῆς θάλασσας. Ἡ πόλη ἀπὸ τὸ Μάρτη ὡς τὸ φθινόπωρο ἦταν γεμάτη χιλιάδες χελιδόνια. Ἐνα στοιχεῖο φυσιολατρίας παρατηροῦσε κανεὶς στὴ γυναίκα τοῦ χωριοῦ ποὺ μαζὶ μὲ τὴ μικρὴ κόρη τῆς μάζευαν συγχρόνως χοχλιοὺς καὶ ἀγριολούλουδα. Τὸ παιδί μάθαινε ἀπὸ τὴ μητέρα τὰ ὀνόματά τους. Ἡ διασκέδαση στὰ χωριά ἦταν τὸ πανηγύρι στὶς μεγάλες θρησκευτικὲς ἐορτές, τὸ κρητικὸ δημοτικὸ τραγούδι, ἡ μαντινάδα καὶ ὁ χορός. Ἡ μετάβαση στὸν τόπο τοῦ πανηγυριοῦ ἀπαιτοῦσε ἀρκετὴ ὁδοιπορία μὲ τὰ πόδια ἢ μὲ ζῶα, ἀλλὰ ἦταν μιὰ ἀπὸ τίς χαρὲς τῆς ζωῆς.

Μεγάλη συλλογικὴ ψυχαγωγία στὶς πόλεις, συχνὰ καὶ μορφωτικὴ, ἔδινε ὁ κινηματογράφος, ὁ χειμερινὸς καὶ ὁ ἀνθοστολιστος θερινός. Μοῦ εἶχε κάμει ἐντύπωση κάποτε τὸ πλῆθος κόσμου σὲ μιὰ ταινία γιὰ τὴ ζωὴ καὶ τὴ διδασκαλία τοῦ Βούδα. Ἄλλαζαν ἔργο δυὸ φορές τὴν ἐβδομάδα καὶ ἡ προσέλευση καὶ στὶς δυὸ ἦταν ἐκδήλωση κοινωνικὴ. Τὶς μέρες τοῦ Πάσχα ἡ θρησκευτικὴ ταινία ἀποτελοῦσε κάτι παράλληλο μὲ τίς ἐκκλησιαστικὲς ἀκολουθίες τῶν Παθῶν.

Στὶς ἀρχὲς τοῦ 20^{οῦ} αἰῶνα, στὸ σπίτι τῆς οἰκογένειας τοῦ ἐκδότη Στυλιανοῦ Μιχ. Ἀλεξίου, στὸ Ἡράκλειο, ζοῦσε μιὰ ἡλικιωμένη ὑπηρετρία ἀπὸ χωριό, ποὺ τὴν ἔλεγαν Ἀγάπη. Εἶχε πεῖ τὴν ἀκόλουθη φράση, ποὺ τὴν ἀπομνημόνευσε καὶ τὴν ξανάλεγε συχνὰ ἡ Ἑλλη Ἀλεξίου:

— Ζοῦμε χίλια χρόνια, ἀλλὰ δὲν τὸ ξέρομε!

Εἶχε συλλάβει ὅλο τὸν πλοῦτο τῆς ζωῆς, τὴν ποικιλία, τὴ σημασία καὶ τὸ πλῆθος τῶν ἀπειράριθμων ἐντυπώσεων καὶ ἐμπειριῶν, ποὺ γιὰ τοὺς συνηθισμένους ἀνθρώπους περνοῦν ἀπαρατήρητες, χωρὶς νὰ ἀφήνουν στὴν ψυχὴ τους κανένα ἔχνος. Πολλοὶ δὲν ἔχουν συνειδητοποιήσει οὔτε τὸ ὅτι ζοῦν. Τὸ θεωροῦν αὐτονόητο. Θυμοῦνται μόνο συγκεκριμένα γεγονότα. Ὁ Γάλλος ποιητὴς (καὶ ὄχι μακρό-

βιος) Baudelaire είχε πεϊ κάτι ὅμοιο με τὴ φράση τῆς κρητικιάς ὑπηρετριάς τοῦ 1900:

J'ai plus de souvenirs que si j'avais mille ans.

«Ἐχω περισσότερες ἀναμνήσεις παρὰ ἂν εἶχα ζήσει χίλια χρόνια!»
Εἶναι ἕνας στίχος ἀπὸ τὸ ποίημα LXXVI (ἢ σὲ ἄλλες ἐκδόσεις LXXVIII) στὴν περίφημη καὶ μοναδικὴ συλλογὴ τοῦ *Les Fleurs du Mal* ποὺ τυπώθηκε στὰ 1857.

Οἱ ἰδιομορφίες τῆς παλιᾶς ζωῆς στὴν Κρήτη καὶ κάποιες πρωτότυπες ἐκδηλώσεις καὶ ἐκφράσεις, συχνὰ «χιουμοριστικές», ὅπως αὐτὲς ποὺ εἶδαμε, σπανίζουν στὶς μέρες μας. Ὅλο καὶ περισσότερο διαδίδεται ὁ παγκόσμιος μέσος τύπος ἀνθρώπου, με ἐπαγγελματικὴ ἀπασχόληση καὶ με κάποια μόρφωση, ἀλλὰ χωρὶς τὴν προσωπικότητα ποὺ τὸν ξεχώριζε ἀπὸ τοὺς ἄλλους σὲ παλαιότερες ἐποχές.